

УДК 821.161.2(092:81'32)

НАДІЯ БАЛАНДІНА

(Полтава)

**ШТРИХИ ДО ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЇ
АКАДЕМІКА В.М. РУСАНІВСЬКОГО
(до 80-річчя від дня народження)**

Ключові слова: мовленнєвий портрет ученого, метатекст, метатекстові оператори, функції.

*Не говори с тоской о них: их нет,
Но с благодарностью: были.*

(В.А. Жуковский)

Сучасна лінгвістична наука дедалі частіше зосереджує увагу не стільки на загальних закономірностях комунікації, скільки на визначенні своєрідності комунікативних проявів людей. Інакше кажучи, з'ясовує, чим люди у спілкуванні відрізняються один від одного. Останнім часом продуктивним виявився напрям, який зосереджується на окремих мовних особистостях – письменниках, учених, політиках, правниках тощо. Впадає в око актуальність тих досліджень, коли їхнім об'єктом стає особистість неординарна, яка

зробила значний внесок у розвиток науки, культури, суспільства, мовленнєва поведінка якої виділяється ретельним вибором мовних засобів і піклуванням про довершеність мовленнєвого твору. У цій розвідці ми будемо говорити про одну з таких особистостей – академіка В.М. Русанівського (1931 – 2007), обравши об'єктом дослідження метамову його наукових праць, а предметом – використані в ній метамовні стереотипи, які, образно кажучи, слугують штрихами до цілісного мовленнєвого портрета вченого-філолога.

Коли говорять про мовленнєвий портрет, то здебільшого мають на увазі набір мовленнєвих пріоритетів мовця в конкретних умовах для актуалізації певних намірів та стратегій впливу на слухача [3]. В описі мовленнєвого портрета немає строгої моделі. Дослідники говорять про необхідність фіксувати яскраві діагностувальні ознаки. Зокрема, до таких відносять соціально-психологічні особливості людини, насамперед компетентнісні, володіння жанровим репертуаром, жанровими стратегіями і тактиками, належність до певного типу мовленнєвої культури і т. ін. [8]. Л.П. Крисін, описуючи мовленнєвий портрет російської інтелігенції, підкреслює, що мовні особливості являють найбільший інтерес для лінгвіста [4, с. 92]. У цілому визнаючи справедливість цієї думки, ми звернулися тільки до певних мовних засобів – метамовних стереотипів, що дозволить, по-перше, побачити за ними деякі риси особистості академіка В.М. Русанівського і, по-друге, зробити ближчою для себе методологічну орієнтацію, яка, припускаємо, притаманна і кращим представникам української лінгвістики доби Віталія Макаровича. Як відомо, лінгвісти, виражаючи свої думки, завжди придивляються один до одного, у тому числі й до метамови, хоча з часом улюблені способи подачі матеріалу та його інтерпретації можуть дещо змінюватися.

Терміни з *мета-* (з гр. *meta* – після, за, через, між) – *метакомунікація*, *метатекст*, *метамова* – широко використовуються в сучасній науці для позначення таких систем, які слугують у свою чергу для дослідження й опису інших систем [10, с. 334]. У нашому випадку важливою є кореляція понять *тексту* і *метатексту*. *Метатекст* визначається як висловлювання про основний текст. За допомогою метатексту «мовець контролює операції з мовою, здійснює самоконтроль у процесі словесного оформлення комунікативного замислу. У строгому смислі слова, «метатекст у тексті» – це вербалізація контролю над вербалізацією» [5, с. 54]. Крім того, якщо б у тексті не було метатексту, то він став би винятково інформаційним, а відтак важким для сприйняття. *Метамова* наче пом'якшує силу інформаційного потоку, дозволяє керувати увагою реципієнта заради досягнення певної мети.

Метатекст, як і будь-який текст, гетерогенний, актуалізація ж його різновидів залежить від жанрової специфіки тексту. Якщо говорити про науковий текст, то метатекстові його ознаки досить схожі, від тексту до тексту і від автора до автора, і варто погодитися з тими дослідниками, які в ньому виділяють: 1) метатекстові засоби додаткової інтерпретації інших фрагментів тексту, що потенційно можуть ускладнювати сприйняття; 2) метатекстові засоби, необхідні для структурування тексту і привертання уваги реципієнта; 3) засоби невербального оформлення тексту [2, с. 10].

Предметом нашої уваги є перший і другий рідновиди, які в переважній своїй більшості є стереотипами: конструктивами, дискурсивними словами, словами-скрепами, метатекстовими операторами та ін. При цьому поняття, які стоять за ними, нетотожні. Так, порівнюючи поняття «метатекстовий оператор» і «текстова скрепа», можна виявити тонкі нюанси між формальною конструктивною функцією скрепи і функцією семантичною метатекстового оператора. Розрізнення дискурсивних слів і метатекстових операторів відбувається на основі характеру їхніх відношень. У першому випадку йдеться про відношення, що встановлюються за допомогою мовних знаків у діалогічному дискурсі між мовцями, у другому – між мовцем і його висловлюванням.

Академік В.М. Русанівський у своїх працях уживає широкий спектр стереотипів, і попри те, що межі між ними дещо розмиті, ми схильні називати їх одним ширшим поняттям – метатекстові оператори, яке, у свою чергу, входить в угруповання прагматичних кліше [1]. Оперативна функція цих елементів наукового тексту не викликає сумніву: автор з їхньою допомогою організує свій текст, структурує його, щось виділяє, коментує, ілюструє, а також, урахувавши фактор адресата, щось уточнює, перефразує, наводить порівняння, аналогії й т. ін. Як й інші прагматичні кліше, вони здебільшого автосемантичні, відтворюються в тексті в незмінюваному вигляді або з незначними варіаціями; з одного боку, слугують індикаторами комунікативних інтенцій автора тексту, а з іншого, прагматично спрямовані на адресата, від якого очікується реакція, принаймні у формі «прийнято».

Здається, що весь масив метатекстових операторів можна поділити на три функціональні групи. Це ті, що, по-перше, слугують для організації тексту, по-друге, вводять додатковий коментар до основної неметатекстової інформації, по-третє, включають апеляцію до когнітивної сфери читача. Перші «спеціалізуються» на формальній функції, другі на семантичній, треті на прагматичній. Третя група є маргінальною, бо має ознаки дискурсивних слів, і досить умовною. Як слушно зазначає Т.В. Шмельова, не тільки текст, а й кожне елементарне висловлювання містить експліцитні або імпліцитні метатекстові показники – інструкції слухачеві, як розподілити свою увагу, щоб інформація була сприйнята оптимально [11]. Робиться це іноді спеціально, а іноді спонтанно, щоб на належному рівні утримати увагу співрозмовника, підготувати його до сприйняття важливого повідомлення.

Академік В.М. Русанівський упродовж своєї наукової діяльності створив метамову, яка виразняє обличчя ученого, що дбає про свого читача, слідує за доступністю інформації, її чіткою структурованістю, відкритістю й прозорістю оцінок. Він наче усвідомлює, що, інтерпретуючи певний стан речей і спонукаючи адресата до взаєморозуміння, на одній просторово-часовій площині сходяться два погляди – продуктора і реципієнта, які можуть узгоджуватися й не узгоджуватися. Будучи зацікавленим в узгодженні поглядів, автор тексту докладає зусилля не тільки заради того, щоб сказане відповідало дійсності, тобто було істинним, а й намагається подати його доступно, логічно і найкраще в конвенційній і стандартизованій формі. Звичайно, обраний нами об'єкт (і предмет) значно звужує можливості портретування вченого у зв'язку з вимогами, що висуваються

до наукового стилю – це уніфікація мовних засобів, лексична, синтаксична й композиційна стереотипізація, підпорядкованість естетичних засобів прагматичним установкам й інтенції автора, регламентований характер використання емоційних можливостей слова тощо. Та все ж мовні потенції ученого настільки великі, що навіть при вживанні таких рутинних знаків, як метатекстові оператори, ми знаходимо деякі закономірності й чуємо метаголос Віталія Макаровича.

Аналіз розпочнемо з мовних засобів, які роблять структуру й логіку викладу прозорою і допомагають підготувати читача до сприйняття інформації, дають можливість точніше подати зв'язок фрагментів тексту та їхньою взаємозумовленість. Такі метатекстові оператори орієнтують читача і в просторі, і в часі та суттєво полегшують сприйняття тексту. Здебільшого їх називають скрепами, або структивами.

Для демонстрації лінійного розгортання тексту, тобто у просторі, автор послуговується класичною тріадою *початок, основна частина, висновок*, уживаючи слова та вирази: а) вступу в проблему: *насамперед, спочатку*; б) її розгортання: *далі, потім, поряд з ... є (існує) ..., (але) разом з тим, при цьому, у свою чергу, у такому разі, більш того, зрештою, що ж до, особливо, якщо, тут можна було б назвати (перерахувати), постає необхідність у (додатковому) висвітленні (таких) питань, і ще (одна особливість), не можна пройти й мимо тих випадків*; в) завершення думки: *нарешті, (а) звідси виходить, (а) отже, таким чином, насамкінець*.

Водночас формальна функція скрепи не виключає семантичного навантаження, сигналізуючи при цьому про логічний семантичний зв'язок. Взаємопов'язаність смислу окремих висловлювань виражається формулами: *у зв'язку з цим виникає питання, у зв'язку з цим потрібно, при цьому розгортання думки шляхом дедукції подається так: у зв'язку з чим, з цього виходить, на основі цього робиться висновок. У свою чергу, взаємозумовленість явищ демонструється відношеннями: а) причинно-наслідковими: тому що, бо, внаслідок чого, для того щоб; б) протиставлення: але, однак, навпаки, проте, між тим, разом з тим, хоча; в) конфронтації, зіставлення: з одного боку – з іншого боку, у першому випадку йшлося про..., у другому про ...*

Природно, що найчастотнішими є метатекстові елементи, які вживаються в основній частині. До них належать і так звані класифікаційні порядкові індикатори: *в одній мові ..., у другій ...; по-перше, по-друге, по-третє; перший тип – це..., другий ..., які є позиційними варіантами порядкових числівників перший, другий, третій*. Учений, уживаючи цифрові порядкові індикатори, словесним надає перевагу тоді, коли хоче виділити два явища чи більше, причому одне на тлі іншого, демонструючи переважно в описі зіставний метод, наприклад: *в одній мові ..., у другій ...; перше, тоді як друге: ... в одній мові вони виникають як префіксальні і суфіксальні слова, у другій – як композити з регулярно чи нерегулярно вживаним кореневим компонентом. ... перше може розвивати все нові й нові значення, тоді як друге являє собою цілісний витвір, що не має продовження...* («Структура лексичної і граматичної семантики»).

З лінійним розгортанням тексту у просторі пов'язане розгортання в часі. У масиві таких операторів можна виділити ретроспективні: *досі йшлося*

про...; про... уже йшлося; як відзначалося раніше; як уже відзначалося і перспективні: досі йшлося про..., а тепер... , досі йшлося про, але треба брати до уваги ..., до цього варто додати..., попереднє теоретичне узагальнення слугує підґрунтям для Перспективні оператори інтригують читача, активізують його увагу. При вживанні ретроспективних вставок автор актуалізує нову інформацію на тлі старої, виділяє важливе, показує їхній зв'язок. Якщо послідовність викладу порушується, то робляться спеціальні зауваги ретроспективного характеру: *якщо знову звернутися до, повернімося до...* . Слід зазначити, що ретроспективні оператори вживаються частіше, ніж перспективні; можливо, тому, що для введення в нову проблематику існують інші вирази, про які ми будемо говорити нижче.

Таким чином, проаналізовані засоби цієї групи є індикаторами розгортання тексту у просторі і в часі, упорядковують інформацію і таким чином роблять її виклад логічним і послідовним.

Наступне угруповання метатекстових операторів стосується пропозиційного змісту. Сприяючи реалізації комунікативного наміру, вони вказують на шляхи розв'язання проблеми і стають сигналами її різнобічного висвітлення – і все це заради того, щоб реципієнтові авторська думка стала зрозумілішою і ближчою. Як зазначають спеціалісти з риторики, адресат хоче, щоб мовець час від часу подавав йому сигнали розвитку думки, пояснював явище, розкривав причинно-наслідковий зв'язок, формулював інструкції для кращого сприйняття [9]. Особливо це важливо для розлогих і складних текстів, насамперед наукових (статей, монографій, рецензій тощо). Так, підступ до проблеми позначається формулами прямої репрезентації теми, наприклад: *говорячи про, стосовно, якщо говорити, ідеться про, або шляхом розчленування: об'єкт постає одночасно і як ... , і як ... , можна розглядати у двох планах, ... це лише одна з його сторін, друга сторона.* Зрідка підступ до проблеми учений робить у формі запитання, наприклад: *Чи доречно сьогодні визначати мовні особливості літератури для дітей? Чому? Може постати питання, як же пересипані діалектизмами й іншими ненормативними словами казки можуть сприймати діти?* («Мова літератури для дітей»). Такий прийом, як відомо, є впровадженням у монолог діалога: ставиться запитання, а потім дається на нього відповідь. У пресупозицію таких питань уходить ідентифікація певного явища, а у відповіді подано способи його вивчення, спостереження.

Відомо, що передана науковим текстом інформація виражає авторську думку, певною мірою особистісну. Очевидно, що в цьому випадку учений прямо або непрямо дає оцінку актуальному мовному явищу чи одиниці, вказує на можливість чи неможливість їхнього відношення з іншими схожими чи несхожими явищами, на істинність чи хибність їхнього аналізу і т. ін., наприклад: *це той типовий для мови випадок, це закономірний етап, лишається непорушним, не викликає сумніву, особливо велике значення має, найважче завдання, окрасою є.* Зрідка можна побачити й прикметникові чи прислівникові інтенсифікатори: *споконвіку було, найскладніший об'єкт, особливо актуально, процес невичерпний, найширшу можливість, значно ширший, постійно наголошував.*

Серед стереотипів помітне місце в науковій спадщині посідають вирази ступеня достовірності поданої інформації. З їхньою допомогою читач легко

може розпізнати авторську позицію. Ці засоби розподіляються на три групи: 1) засоби високої оцінки достовірності наукового факту, 2) засоби некатегорично висловленої думки і 3) засоби вираження суб'єктивно висловленої думки, пор.: 1) *безперечно, звичайно, не доводиться сумніватися, природно, як природне, як і слід було сподіватися, справді, ясно*; 2) *можливо, здається, очевидно, можна сказати, можна твердити, імовірно, мабуть, як правило*; 3) *на наш погляд*. За допомогою цих вставних слів оцінюється впевненість чи невпевненість у сказаному. Частота експлікації суб'єктивної оцінки є мінімальною. Здається, це пояснюється тим, що науковий текст Віталія Макаровича виникав у результаті глибокого пізнання явища і висловлені в ньому думки ретельно продумані, у тому числі й за допомогою знань, отриманих з інших наукових текстів. Указівка на такі тексти, як відомо, робиться за допомогою покликань: *за X, X відзначав, (як) відзначав X, пише X, X підкреслював, (як) зауважує X, за уявленням X, X поділяв думку (обстоював) думку, він уважав, учений указував, X вважає, на цю особливість звертав увагу X, X підкреслював, уважав (ще) X, за спостереженнями X, на думку X, чітко відзначав X, можна погодитися з X, X засвідчує, слідом за X, це підкреслював і X, на думку ж X, дослідники сходяться на думці, як висловлюються деякі дослідники, цього погляду дотримується X*. Таке розмаїття способів вираження покликань є свідченням не тільки широти наукового кругозору. Значна кількість покликань зумовлена необхідністю, по-перше, бути точним і об'єктивним, по-друге, увести читача в ширше концептуальне коло, по-третє, зробити правильні висновки.

Деякі з таких покликань містять авторську оцінку, як позитивну: *X особливо підкреслив значення, як правильно відзначається, правильним є спостереження, можна погодитися з ... , X справедливо підкреслює, за влучним визначенням відомого лінгвіста X, цікавими є міркування X, найбільший внесок, одне з фундаментальних положень, велика історична заслуга, знайшов ключ до всебічного аналізу слова, особливо цінне вчення, глибока думка вченого, стати плідним напрямом, одне з найповніших визначень, так і негативну: методологічна хибність, вузьким місцем у вченні X, і все ж X порушував рівновагу між, не завжди однозначно тлумачився зв'язок між, здається, таке протиставлення є не зовсім правомірним, ніяк не можна погодитися з думкою X, що нібито..., на жаль*. Останнім учений заперечує невірне чи частково невірне твердження про певний лінгвістичний факт, а далі обґрунтовує істинність іншого, авторського, погляду, що є обов'язковою вимогою для наукових праць. Наявність оцінки в міжтекстових покликаннях, у тому числі критичної, дозволяє формувати у свідомості читача різнобічний погляд на об'єкт.

У цілому, говорячи про покликання, можна погодитися з дослідниками, які стверджують, що в науковому тексті в найяскравішій формі, практично завжди експліцитно й досить інтенсивно і по-авторськи своєрідно, проявляється така ознака, як інтертекстуальність [6].

Значну роль у репрезентації наукової інформації відіграють різноманітні прийоми, що роблять її доказовою, збільшують її верифікаційну цінність. Ідеться насамперед про з'ясування різних зв'язків: причинно-наслідкових, які в поясненні представлені конструкціями *якщо, то, причиною цього є, щоб зрозуміти..., треба, саме тому*; умови: *стає реальним тільки тоді, коли, при*

цьому іноді робиться застереження: *не можна сплутувати*; генералізація розвитку думки: *а також*; порівняння: *такий, як*; проводиться аналогія: *можна помітити аналогію між, аналогія між, те саме*. Указані вище прийоми мають різний потенціал впливу на читача. Наприклад, потенції генералізації є незначними, зате більшими вони є в порівнянні, і ще більшими в аналогії.

Впадає в око тяжіння вченого до зіставлення не тільки в поясненні наукових фактів, а й у використанні: а) так званих зіставних операторів: *без ... важко уявити ...; досі йшлося про, але треба брати до уваги; зіставляючи ...; якщо сьогодні порівнювати*; б) операторів протиставлення: *не тільки, а й; постала, але й досі не дістала; одна річ, коли ми ..., інша ...; незважаючи на ...; і навпаки, якщо ...; проте, однак, усе б добре, але*; в) уживання зіставних конструкцій міри і ступеня: *чим ..., тим ...; не лише, а й; це не просто ..., а й; вони мають вплив на ..., особливо на ...*.

Дбає вчений про змістове виділення інформації, її акцентуалізацію й ієрархізацію, використовуючи такі вирази: *важливим є, (а) саме через, тільки так можна уявити собі, лише сукупністю, саме тому, тільки тому, що ж до ..., то ...; цікаво, що; зокрема, головне полягає в тому, не можна пройти й мимо тих випадків, треба ще раз наголосити на тому, слід зважати на те, що; варто відзначити, слід тільки зауважити*. Ступенювання важливості інформації відбувається за допомогою введення слів *головне, найголовніше; важливо, найважливіше*. Ступінь імперативності при цьому може бути більший або менший, пор.: *тільки так можна уявити собі, що теж треба брати до уваги – не можна не помітити, особливо виразно, і ще одна особливість*. Як засвідчують приклади, значну роль в ієрархізації наукових положень, виділенні головного і другорядного, центрального і периферійного відіграють різноманітні актуалізатори, зокрема частки: *тільки, лише, саме, а саме тощо, прислівники і прикметники: насамперед, особливо, окремо, важливо, головне і т. ін.*

Важко уявити будь-яке дослідження без фактів, дефініцій та вміння їх ілюструвати. Визначення зроблено переважно за допомогою виразів: *Р означає ...; говорячи про Р, мають на увазі ...; Р переважно тлумачать як; наведемо одне із визначень Р*. До пояснень залучається значна кількість прикладів через уведення таких слів: *наприклад, прикладом можуть бути (служити), одним із зразків, так, скажімо, розгляньмо*.

Звісно, що всі лінгвістичні розвідки вченого написані для підготовленого читача-мовознавця, пряме звертання до якого в науковому стилі не прийняте, але в цьому стилі є свої, приховані засоби адресації. Переважно це апелювання до спільної когнітивної бази, тобто апелювання до знань читача: *згадаймо насамперед, як відомо, (ні в кого) не виникає сумнівів стосовно того, що; відомо (ж), як бачимо, як про це вже йшлося у Х*. Таким чином, або солідаризуючись з ним, або «підтягуючи» до свого рівня, автор виражає інтенцію 'пізнавай і чини так, щоб і тобі було відомо про цей факт'. Цьому сприяє і вираження в деяких операторах авторського «я» через форму «ми», що дозволяє не тільки продемонструвати свою скромність, а й спонукати до спільної ментальної дії. Унаслідок такої формальної експлікації регулятивна функція мовних одиниць стає дещо вираженішою. Прототипове її значення можна описати так: 'давайте разом виконаємо цю ментальну дію'. О.В. Падучева називає метатекстові елементи одними з егоцентричних

елементів мови, маючи на увазі під «егоцентриками» слова і конструкції, семантика яких не тільки включає відсилання до адресата мовлення, а й до мовця, «тому що tu-центризм передбачає егоцентризм як передумову» [7, с. 200].

Наче звертаючись до читача, В.М. Русанівський зрідка вживає застереження: *треба зробити застереження, не можна обійти увагою, слід, однак, пам'ятати, (при цьому) треба мати на увазі (брати до уваги), яке, як і будь-яке застереження, має перформативний характер, щоправда в нестандартній формі, пор.: застерігаю і треба зробити застереження, але від цього їхній дієвий (і впливовий!) характер не зменшується. Здається, що потреба у вживанні висловлювань перформативного характеру, зокрема й таких, як *їдеться, інакше кажучи, точніше кажучи, коротко кажучи, якщо так можна сказати, іншими словами, одним словом*, що дорівнюють канонічному перформативу *я говорю*, або в так званих ментальних перформативах: *припустимо, додамо, загаємо*, виникає тоді, коли в автора виникає підозра, що у сприйнятті щось може бути порушено.*

Окремо виділимо групу, умовно названу індикаторами реформуляції. Її утворюють сполучники *або, чи, тобто* в поєднанні з прислівниками *краще, точніше, образно*, а також сполучення *точніше кажучи, коротко кажучи, образно кажучи, (якщо так) можна сказати, іншими словами, одним словом, певною мірою це*. Цей різновид метатекстових операторів уходить у ширше угруповання – поправок, чи коректур, які попереджають неправильне розуміння авторського викладу і є своєрідною підстраховкою.

У неспонтанному, підготовленому мовленні реформуляція теж цілеспрямована. Автор ставить за мету додатково зосередитися на значущому смисловому відрізку шляхом повторного звернення до наукової інформації чи наукової дефініції і тим самим донести до свідомості читача найважливіші фрагменти тексту. Крім того, повтор сказаного в різних варіантах (його парафразування чи модифікаційна експлікація) дозволяє інформації бути зрозумілішою і сприяє запам'ятовуванню.

Індикатор реформуляції вводить уточнювальний вираз (чи слово), а той, у свою чергу, з первинним установлює відношення: конкретності/абстрактності, старе формулювання/нове формулювання, приблизне/точне, складніше/простіше, ширше/вужче, термін іншомовний/питомий тощо. Залежно від значення введений вираз може мати не тільки смисл уточнення, а й пояснення, протиставлення, можливості вибору тощо. Найрепрезентативнішим індикатором реформуляції в текстах В.М. Русанівського на тлі поданих вище є слово *тобто*, наприклад: *Онтологічна зорієнтованість дослідження, тобто постійне звернення до буттєвості об'єкта, дає постійну можливість для нових відкриттів аж до часткового або й повного заперечення раніше набутих знань («Структура лексичної і граматичної семантики»).*

Звичайно, кожен конкретний випадок уведення за допомогою цього слова додаткової інформації має свої особливості, на що, до речі, вказують дослідники М. Грепл і П. Карлик стосовно чеського його відповідника *totiž* в реченні *Žena se raděj baví, totiž nechává se raděj bavit*, між частинами якого встановлюються відношення пояснення, але з відтінком ректифікації

[12, с. 372]. Не можна не погодитися і з О. Мюллеровою, яка переконливо стверджує, що слова реформуляції мають свою «спеціалізацію». Так, парафрази найчастіше вводяться виразами *abych tak řekl* (я б сказав, що), *jak bych to nazval* (я б назвав це), а типовими сигналами експлікації є вирази *to znamená* (що означає), *čili* (чи, або). Не вживається вираз *nebo* (або, чи) у групі поправок, де перше висловлювання є більш конкретним, а друге загальним і, навпаки, – перше загальним, а друге більш конкретним. І якщо ці вирази й трапляються, то викликані наміром реформулювання, який можна представити так: ‘скажу це так, але можу це сказати і так’ [13, с. 115-116]. Міркування О. Мюллерової цілком справедливі й стосовно наукових текстів В.М. Русанівського, а значна частота вживання засобів реформуляції зумовлена тим, що пояснення чи уточнення через конкретизацію чи перифразу є найдоступнішим способом інтерпретації текстового фрагмента. Перифраза дозволяє авторові додатково зосередитися на значущому смислового відрізка шляхом повторного звернення до наукової інформації чи наукової дефініції і тим самим донести до свідомості читача найважливіші фрагменти тексту.

Сказане вище дозволяє зробити висновок, що мовний бік метатекстових операторів потрібно сприймати передусім функціонально: як засіб формування й вираження мисленнєвого змісту, метою якого є збільшити наукову поінформованість адресата. Вияв цього наміру і його поступова реалізація здійснюється згідно з авторською стратегією і тактикою. Керуючись ними, учений намагається найоптимальніше виразити свою думку, розгорнути її, пояснити і зробити висновки. Значну роль у цьому відіграють метамовні оператори, які допомагають контролювати сприйняття тексту адресатом, керувати процесом його мислення, спрямовуючи увагу в потрібному напрямі. Вони демонструють рефлексію академіка В.М. Русанівського стосовно власної наукової думки і стосовно своїх читачів-колег заради розуміння і взаєморозуміння. Детальнішим мовленнєвий портрет постане тоді, якщо, крім мовних операторів, буде досліджена метамова вченого в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баландіна Н. Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті: Монографія / Н. Ф. Баландіна – К. : АСМІ, 2002. – 332 с.
2. Гаврилова А. А. Управление пониманием читателя научного текста с помощью метатекстовых средств (на материале научных текстов русского и немецкого языков) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 – «Теория языка» / А. А. Гаврилова. – Саратов, 2009. – 23 с.
3. Китайгородская М. В. Русский речевой портрет / М. В. Китайгородская, Н. Н. Розанова. – М. : Наука, 1995. – 128 с.
4. Крысин Л. П. Современный русский интеллигент: попытка речевого портрета / Л. П. Крысин // Русский язык в научном освещении. – М., 2001. – Вып. 1. – С. 90–106.
5. Ляпон М. В. Смысловая структура сложного предложения и текст: К типологии внутритекстовых отношений / М. В. Ляпон. – М. : Наука, 1986. – 199 с.
6. Максимова Н. В. О смысловой основе явления чужой речи / Н. В. Максимова // Интерпретатор и текст : Проблемы ограничений в интерпретационной деятельности : Материалы 5-х филологических чтений. – Новосибирск : НГПУ, 2004. – Ч. 1. – С. 35–41.

7. Падучева Е. В. Семантические исследования (семантика времени и вида в русском языке) / Е. В. Падучева. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.

8. Седов К. Ф. Портреты языковых личностей в аспекте их становления (принципы классификации и условия формирования) / К. Ф. Седов // Вопросы стилистики. Антропоцентрические исследования. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1999. – Вып. 28. [редколлегия: Сиротинина О.Б. (отв. ред.), Гольдин В.Е., Дементьев В.В.]. – С. 3–29.

9. Сопер П. Л. Основы искусства речи / П. Л. Сопер.; [пер. с англ.]. – Петербург : Академия, 1992. – 416 с.

10. Українська мова: Енциклопедія / [редколегія: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М.П. та ін.]. – [2-ге вид., виправл. і доп.] – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. – 833 с.

11. Шмелева Т. В. Модус и средства его выражения в высказывании / Т. В. Шмелева // Идеографические аспекты русской грамматики / [Под ред. В. А. Белошапковой, И. Г. Милославского]. – М. : Наука, 1988. – С. 168–202.

12. Grepl M. Skladba češtiny / M.Grepl, P.Karlík. – Olomouc : Votobia, 1998. – 503 s.

13. Müllerová O. Mluvený text a jeho syntaktická výstavba / Olga Müllerová. – Praha : Academia, 1994. – 145 s.

НАДЕЖДА БАЛАНДИНА

ШТРИХИ К ЛИНГВОПЕРСОНОЛОГИИ АКАДЕМИКА В.М. РУСАНОВСКОГО

В статье анализируются конструктивные и семантические функции метатекстовых стереотипов, которые употребляются в научных трудах академика В.М. Русановского. Используя метатекстовые операторы, ученый структурирует текст, вводит пояснительный комментарий, апеллирует к адресату.

Ключевые слова: речевой портрет ученого, метатекст, метатекстовые операторы, функции.

NADIYA BALANDINA

STROKES TO THE LINGVOPERSONOLOGY OF ACADEMICIAN V.M. RUSANIVSKYI

The analysis of structural and semantic features of metatext stereotypes used in the scientific works of Academician V.M. Rusanivskyi is performed in the article. Using metatext operators, the scientist structures the text, introduces the explanatory commentary, appeals to the addressee.

Key words: verbal portrait of the scientist, metatext, metatext operators, functions.

Одержано 18.03.2011 р., рекомендовано до друку 25.05.2011 р.